

Фінансовий механізм управління сталим розвитком територіальних економічних систем

Розкрито концептуальні засади управління капіталом сталого розвитку територіальних економічних систем, обґрунтовано фінансовий механізм управління сталим розвитком та його інституціональне забезпечення. Здійснено аналіз функціонування територіальних систем України та виявлено тенденції їх фінансового забезпечення. Запропоновано схему проектного фінансування сталого розвитку територій та залучення територіальних природних ресурсів у проекти сталого розвитку.

Ключові слова: фінансовий механізм, територіальні економічні системи, сталий розвиток, управління, відтворення, капіталізація активів.

В умовах постіндустріального суспільства та фінансизації економічних відносин надзвичайно важливо здійснювати управління національним господарством на основі осмислення, аналізу та врахування уроків світової фінансової кризи, яка стала прямим наслідком суперечності між величиною створеного суспільством валового продукту і незабезпеченим реальною вартістю спекулятивним капіталом. Невідповідність фінансових та існуючих процесів знижує економічну стійкість територіальних систем, призводить до несправедливого перерозподілу національного багатства, соціального розшарування та обмежує можливості досягнення стратегічних цілей розвитку територій. Відповідно, для забезпечення сталого розвитку держави необхідно оновити методологічні засади управління господарством на основі розширення механізмів активізації та залучення різних територіальних активів у територіальні відтворювальні процеси.

Для досягнення цілей сталого розвитку потрібне інституційне середовище, яке б підтримувало різноманітні стратегії відтворення різних суб'єктів економічної системи і сприяло справедливому їх доступу як до ресурсів, так і до конкурентних ринків. Сучасні дослідження вказують на існування величезної різноманітності стратегій відтворення на всіх рівнях – в адміністративно-територіальних одиницях, секторах економіки, сім'ях тощо. Вибір стратегії є динамічним процесом, який зосереджується на пошуку форм діяльності щодо задоволення різноманітних потреб у різний час.

Реалізація принципів сталого розвитку територіальних економічних систем (ТЕС) повинна базуватися на розумінні чинників, які лежать в основі вибору джерел, засобів, стратегії відтворення та зміцненні позитивних факторів, що сприяють диверсифікації ресурсів і гнучкості стратегій, пом'якшенні обмежень або негативних впливів. Розширення вибору стратегій і ресурсів є важливою передумовою відтворення, оскільки створює можливості для самовизначення, гнучкості та адаптації з плином часу [1]. Це може бути досягнуто шляхом прийняття заходів щодо поліпшення доступу різних суб'єктів економічної системи до територіальних активів, а також через формування сприятливого інституційного середовища для їх використання у досягненні цілей сталого розвитку.

Усі територіальні системи володіють певним набором ресурсів, які можуть споживатися, накопичуватися або інвестуватися. Якщо ресурси вкладаються в створення нових активів протягом тривалого часу, їх можна розглядати як джерело «капіталу». Відтворювальний потенціал територіальних систем полягає саме у наявності запасів різного роду капіталу та можливостей продукування на їх основі нових потоків капіталу.

Одночасно очевидним постає той факт, що покладання на раціональне використання (особливо інвестиційне) власних ресурсів сприятиме формуванню висхідних спіралей сталого розвитку територіальних економічних систем. Досягаючи збалансованого інвестування і раціонально використовуючи в сукупності всі види наявного капіталу, територіальні економічні системи можуть створювати суспільні блага, підвищувати добробут, якість життя у громаді та досягати інших цілей сталого розвитку.

Проблеми забезпечення сталого розвитку різних територіальних систем досліджувалися багатьма представниками вітчизняних і зарубіжних наукових шкіл. Зокрема, основні теоретичні засади концепції сталого розвитку сформульовано у дослідженнях Ден. Медоуз, Дон. Медоуз, Г. Паулі, А. Печчеї, Й. Рандерса, а смислові аспекти концепту сталого розвитку як світоглядної ідеології майбутнього України розкриваються у працях І. К. Бистрякова, Б. Д. Гаврилишина, В. М. Геєця, Б. М. Данилишина, Л. Г. Мельника, Л. Г. Руденко, М. А. Хвесика та ін.

Проте, незважаючи на значну увагу дослідників до забезпечення різних аспектів сталого розвитку, невирішеними залишаються проблеми формування цілісної системи управління сталим розвитком на різних територіальних рівнях в умовах домінування фінансової складової в економіці. Всепроникність фінансової дії на господарські процеси та встановлення контролю фінансів над усією економікою визначає необхідність застосування в управлінні ТЕС адекватного фінансового механізму. При цьому для досягнення цілей сталого розвитку останній має базуватися на відтворювальному підході, який передбачає активізацію територіальних процесів та капіталізацію територіальних активів.

Тому *метою* статті є обґрунтування теоретико-методологічних засад фінансового механізму управління сталим розвитком ТЕС.

Критичний аналіз існуючих концепцій та підходів до вивчення різноманітних економічних систем дає підстави для виділення саме територіальних економічних систем різного рівня, які визначаються особливою сукупністю відтворювальних процесів. При цьому виявлення якісних характеристик та принципів функціонування територіальних економічних систем доцільно здійснювати на основі класичної структурної ієрархії, яка формується із національного, регіонального та локального рівнів (рис. 1).

Управління розвитком ТЕС повинно реалізовуватися шляхом створення умов для відтворення територіальних ресурсів і територіальної економічної діяльності через інститути гармонізації взаємовідносин суб'єктів ТЕС [2, с. 292]. Територіальні економічні системи є ключовими ланками процесів суспільного відтворення, оскільки на їх території відбувається виробництво товарів, послуг, генерування фінансових потоків з метою задоволення і гармонізації потреб населення та бізнесу, формуються відтворювальні пропорції.

Сьогодні однією з основних умов сталого розвитку ТЕС є здатність адаптуватися до швидкозмінного середовища господарювання та само-

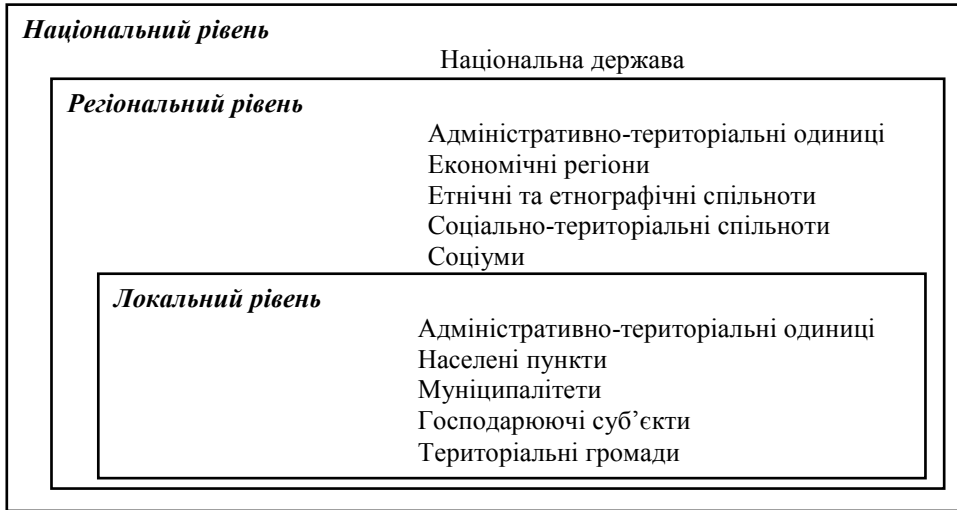

Рис.1. Структурна ієрархія територіальних економічних систем держави

відтворюватися, що передбачає високий рівень ефективності використання усіх видів наявних ресурсів, збалансування обсягів виробництва товарів і послуг відповідно до потреб ТЕС, стабільний розвиток соціальної сфери. При цьому важливим є поєднання можливостей корпоративного й суспільного сектору в управлінні процесами відтворення територіальних економічних систем.

Управління сталим розвитком ТЕС на основі відтворювального підходу потребує впровадження механізмів трансформації територіальних ресурсів у активи, матеріальні і нематеріальні блага, капітал і рентні прибутки з метою забезпечення життєдіяльності різних суб'єктів ТЕС. Для реалізації такого підходу доцільним є забезпечення певного рівня управлінської самостійності ТЕС та формування можливостей використання механізмів фінансових відносин та управління, які підходять сучасному економічному простору та базуються на принципах самодостатності, територіального самоврядування, самофінансування, самозабезпечення та самовідтворення, і водночас дають змогу зберігати цілісність всього народногосподарського комплексу країни.

При цьому, важлива роль належить формуванню фінансового механізму забезпечення сталого розвитку ТЕС із поєднанням власних, залучених та запозичених матеріальних та фінансових ресурсів у територіальних відтворювальних процесах.

Аналіз сучасних тенденцій відтворення ТЕС України та їх відтворювальної структури показав, що остання залежить від особливостей використання наявних територіальних ресурсів. На основі кластерного аналізу регіони України об'єднано у п'ять груп за рівнем економічного розвитку та структурою їх економіки. Порівняння результатів такого аналізу та групування регіонів України за часткою у загальнодержавному ВДВ виявило певну подібність структури економіки територіальних систем у рамках окремих груп (табл. 1). Зокрема, регіони, економіка яких базується на екстенсивному використанні мінерально-сировинних ресурсів, загалом мають кращі показники економічного розвитку, що пов'язано

Таблиця 1

Рівні розвитку економіки регіонів у кластерах*

Кластери, рівень розвитку	ВРП на душу населення, грн	ВРП групи, млн. грн..	Частка кластера у ВРП України, %	Домінуючий сектор, частка у ВДВ, %		
				ТфС1	ТфС2	ТаС
Низький – Вінницька, Чернігівська, Рівненська, Кіровоградська, Херсонська, Хмельницька, Житомирська, Закарпатська, Чернівецька, Тернопільська, Волинська, Івано-Франківська, Львівська області та АР Крим	12234,9	230539,0	25,2	34,6	29,5	36,0
Нижче середнього: Миколаївська, Сумська та Черкаська	15012,9	55103,0	6,0	42,5	27,2	29,7
Середній: Одеська та Харківська	20817,5	107570,0	11,8	24,9	34,9	40,2
Високий: Запорізька, Полтавська, Київська, Луганська, Дніпропетровська та Донецька області	22615,8	344144,0	37,7	47,7	24,9	27,4
Найвищий: м. Київ та Севастополь	55770,4	175989,0	19,27	7,0	39,2	53,8
Загалом по Україні	19832,0	913345,0	100,0	33,1	30,3	36,6

* Авторські розрахунки.

з відносно вищим рівнем капіталізації задіяного капіталу. Відповідно системною проблемою, яка потребує вирішення в контексті сталого розвитку держави, є капіталізація територіальних активів та управління ними через адекватні сучасному економічному простору механізми.

При розгляді відтворювальної структури ТЕС України було здійснено групування секторів економіки за видом капіталу, який найбільше задіяний у формуванні доданої вартості – природний, виробничий, людський, в результаті якого виділено два трансформаційні сектори, що забезпечують створення доданої вартості через трансформацію фізичних характеристик природних (ТфС1) та виробничих (ТфС2) ресурсів, а також трансакційний сектор (ТаС), який значною мірою базується на людському капіталі і включає галузі, зорієнтовані переважно на управлінські та перерозподільні процеси.

Аналіз структурних зрушень у регіонах України встановив значну неоднорідність у секторальній структурі економіки, а також суттєві розбіжності в темпах розвитку окремих секторів в областях. Розвиток тих чи інших секторів певною мірою залежить від обсягів використання природного, виробничого та людського капіталу, а також грошових

потоків, залучених у їх фінансування. Відповідно структура національної економіки залежить від особливостей використання національного багатства. Зокрема, аналіз секторів економіки, умовно об'єднаних за видом найбільш задіяного капіталу у створення доданої вартості, виявив відносний їхній паритет у ВДВ України: ТфС1 – 33,1%, ТфС2 – 30,3%, ТаС – 36,6%. Проте структура економіки субнаціональних територіальних систем має свою специфіку, яка обумовлена особливістю використання наявних територіальних ресурсів.

Наявна структура ВДВ української економіки має чітко виражений сировинний характер, а галузі, які прямо чи частково пов'язані з природокористуванням, є найбільш вагомими у створенні доданої вартості. Проте цей відомий факт не виключає можливості сталого економічного розвитку, при якому зберігається природний потенціал для майбутніх поколінь.

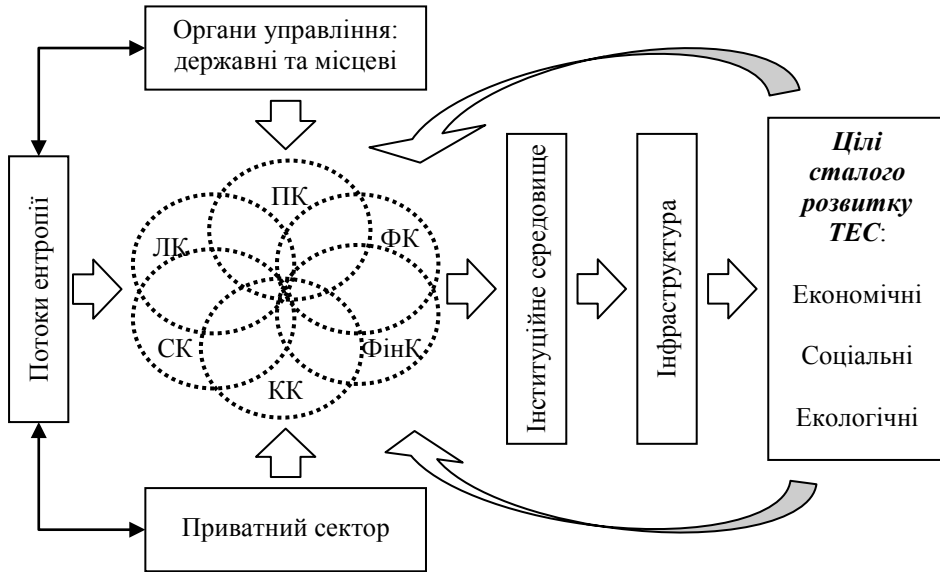
Констатуючи підвищення ролі фінансового фактора у забезпеченні сталого розвитку ТЕС, слід відзначити, що наявна недостатність бюджетних ресурсів для повноцінного фінансування сталого розвитку зумовлює необхідність їх доповнення інвестиційними ресурсами фінансових ринків, які найефективніше можуть залучатися та використовуватися при реалізації конкретних інвестиційних проектів.

Нині існує ряд проблемних питань щодо розвитку фінансового простору України, нерозв'язаність яких обмежує можливості забезпечення повноцінного фінансування сталого розвитку. Ключовими серед них є низька ємність територіального суспільного фінансового сектору та слабка розвиненість фінансових ринків, незавершеність процесів нормативно-правового забезпечення розвитку фондового ринку та ринків фінансових послуг.

Перспективи фінансового забезпечення сталого розвитку через поєднання можливостей суспільних та приватних фінансів при реалізації конкретних інвестиційних проектів сталого розвитку територій стають чи не єдиним виходом із ситуації. Для цього важливою є інституціоналізація відповідних умов для фінансового управління використанням територіальних ресурсів шляхом їх трансформації в активи ТЕС.

Основні форми територіального капіталу, на базі яких здійснюється раціональне використання і може досягатися сталий розвиток держави, представлено у схемі сталого розвитку ТЕС за рахунок використання внутрішнього потенціалу, до складу якого віднесено усі наявні у ТЕС ресурси, що можуть формувати різні форми капіталу (людський, природний, фізичний, культурний, соціальний та фінансовий). Власне тут актуалізуються задачі ідентифікації всіх форм наявного капіталу, формування загальної схеми їх використання у процесах відтворення, а також розробка та інституціоналізація механізмів сталого територіального розвитку на основі власних ресурсів. У концепції виділяється шість основних категорій активів або типів капіталу, на основі яких можуть будуватися сценарії сталого розвитку, а основним завданням, яке повинно бути розв'язане в рамках схеми сталого розвитку ТЕС, визначено розширення доступу до них, що може реалізуватися через специфіковані права власності (рис. 2).

Важливим завданням управління сталим розвитком ТЕС постає створення такого інституціонального середовища, яке забезпечить відтворення різних видів ресурсів у формі найпродуктивнішого капіталу.

ЛК – людський капітал; ПК – природний капітал; ФК – фізичний капітал; ФінК – фінансовий капітал; КК – культурний капітал; СК – соціальний капітал

Рис. 2. Концептуальна схема відтворення ТЕС за рахунок внутрішнього потенціалу

У сучасній економіці таким капіталом є саме фінансовий. Тому було запропоновано впровадження управлінської підсистеми ТЕС, яка дозволяє через фінансовий механізм використовувати у сталий спосіб природні, людські, культурні ресурси для відтворення різних видів територіального капіталу.

У сучасних умовах найперспективнішою є реалізація фінансового механізму через проектне та структурне управління сталим розвитком ТЕС. Проектне управління відтворенням ТЕС розглядається як професійне управління змінами, що сприяють задоволенню вимог сталого розвитку із застосуванням проривних інноваційних технологій.

Схема проектного фінансування сталого розвитку ТЕС передбачає виділення активів суб'єктів ТЕС і їх передачу в управління третій стороні – компанії з управління активами (SPV), що може виступати як афілійована структура (як держави, так і територіальної громади), а формується для реалізації певних проектів чи досягнення визначених цілей (рис. 3).

До ключових елементів інфраструктури сек'юритизації територіальних активів та проектного управління сталим розвитком ТЕС можна віднести такі – рейтингові агентства, які покликані визначати рейтинг забезпечених активами цінних паперів; хедж-провайдери, які здійснюють хеджування будь-яких валютних чи процентних ризиків, що можуть виникнути в емітента; аудитори, що виконують аудиторську перевірку пулу активів, яка може вимагатися згідно з документацією до відповідної угоди; юридичні фірми і додаткові консультанти, які надають необхідні маркетингові, юридичні та інші консультації зі структурування угод.

Ще одним важливим проблемним питанням є залучення природних ресурсів у проекти сталого розвитку. Ключовим моментом в управлінні

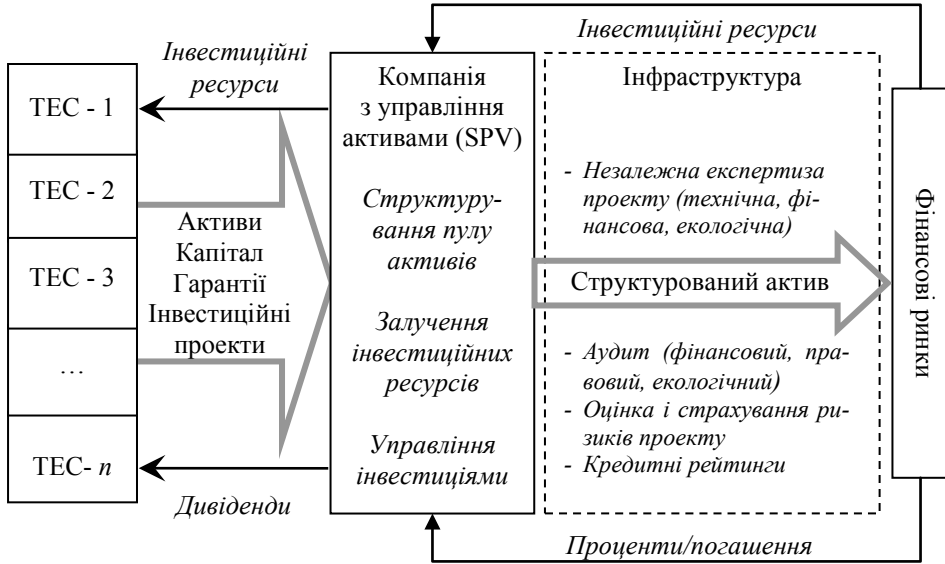

Рис. 3. Схема проектного фінансування сталого розвитку ТЕС

правами використання природних ресурсів постає формування особливої комбінації таких прав на різні види ресурсів, яка характеризується синергетичними властивостями щодо їх вартості (рис. 4). Відповідно, ефективний фінансовий механізм управління повинен давати можливість формувати особливий структурований актив із природних ресурсів, фінансова оцінка якого б перевищувала вартість кожного окремо взятого ресурсу. Розпорошеність прав на використання різних природних ресурсів знижує їх фінансову оцінку як потенційного об'єкта застави при залученні фінансування з боку кредитних інститутів. Як правило, окреме право на використання певного ресурсу буде мати меншу оцінку, ніж уміло сконструйований пул природоресурсних активів, який може отримати найвищу оцінку в реалізації конкретного проекту.

Так, наприклад, при земельній іпотеці фінансові посередники не набувають прав на спеціальне користування іншими природними ресурсами, розміщеними на ділянці. Для інвесторів у сільське господарство оцінка землі може бути значно підвищеною за рахунок конструювання активу з прав на землю і водні ресурси, які становлять значну частину вартості зрошуваних сільгоспугідь. Дослідження показують, що вартість води при підключенні до землі і спеціалізованої інфраструктури може бути набагато вищою, ніж ринкова вартість кожного окремо взятого ресурсу. При цьому інвестори повинні бути забезпечені гарантіями щодо неможливості їх позбавлення прав на використання природних ресурсів, а також кредитори повинні мати можливість вступити у володіння правами у разі неспроможності позичальника і мати право продати актив. Досягнути синергетичного ефекту в оцінці територіальних ресурсів можна при проектному управлінні і фінансуванні відтворення ТЕС.

Таким чином, підсумовуючи вищезазначене, можна обґрунтувати структуру фінансового механізму управління відтворенням ТЕС, який

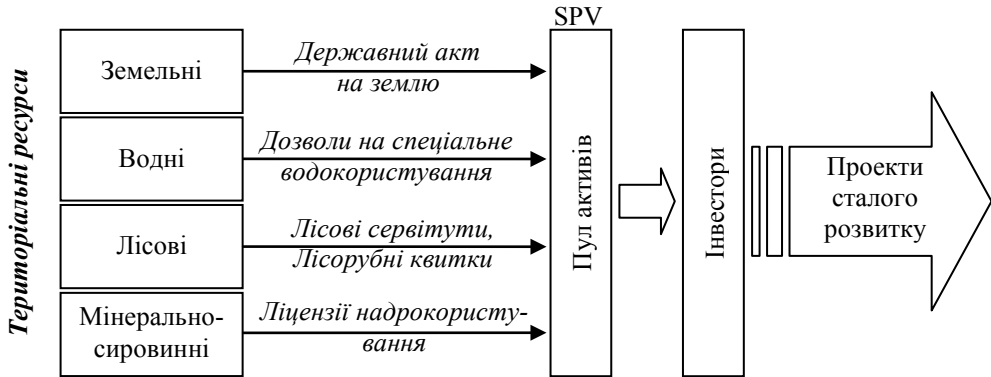

Рис. 4. Схема залучення територіальних природних ресурсів у проекти сталого розвитку

являє собою сукупність впливів на процеси розробки, прийняття і реалізації рішень щодо проектів сталого розвитку територій. Загальна структура такого механізму повинна включати такі елементи: регулювання територіального фінансового простору; зовнішні виходи і зв'язки з іншими системами; фінансові важелі; фінансові інструменти; інформаційне забезпечення.

Регулювання територіального фінансового простору передбачає як нормативно-правове, так і ринкове регулювання фінансової діяльності в ТЕС у різних сегментах управління – державному (закони та інші нормативні акти), ринковому (фінансові ринки), проектному (конкретні заходи, підприємства, інвестиційні проекти).

Виходи і зв'язки з іншими системами повинні забезпечити зовнішню підтримку проектів сталого розвитку територій через різні форми державного і приватного фінансування, кредитування, страхування, лізингу, ліцензування, експертизи та ін.

Фінансові важелі розглядаються як основні форми впливу на процеси прийняття рішень щодо реалізації проектів сталого розвитку територій. Фінансові інструменти формуються із контрактних та партнерських зобов'язань щодо реалізації різноманітних проектів сталого розвитку територій, які фіксують фінансові взаємовідносини між суб'єктами ТЕС, а також з іншими економічними суб'єктами. До них можна віднести як контрактні, так і партнерські інструменти – інвестиційні проекти, концесійні угоди, різні форми державно-приватного партнерства.

Надзвичайно важливим елементом фінансового механізму є система інформаційного забезпечення, яка включає в себе різного роду економічну, комерційну, фінансову та іншу інформацію, зокрема відомості про фінансовий стан суб'єктів ТЕС, ситуацію на ринках, реєстр прав власності, кадастрові дані про територіальні ресурси тощо.

Таким чином, ефективний фінансовий механізм управління відтворенням ТЕС дозволить реалізувати цілі сталого розвитку території і сприятиме виконанню функцій фінансового управління економікою. Для того, щоб такий механізм функціонував, його інституційне забезпечення повинно бути сприятливим та реалізовуватись за такими напрямками:

- забезпечення справедливого доступу суб'єктів ТЕС до різних територіальних активів;
- формування системи пошуку раціонального користувача територіальними активами;
- створення прозорої системи обліку наявних територіальних активів та реєстру прав власності на них;
- диверсифікація джерел відтворення ТЕС;
- формування умов для залучення інвестицій приватного сектора у процеси суспільного відтворення;
- забезпечення паритету приватних та суспільних інтересів при управлінні ТЕС (через участь в процесах прийняття рішень);
- надійний захист індивідуальних та цивільних прав у суспільстві.

Список використаних джерел

1. Sustainable livelihoods guidance sheets / Department for International Development – <http://www.dfid.gov.uk/R4D/Project/2261/Default.aspx>.
2. Пилипів В. В. Управління відтворенням територіальних економічних систем у фінансовому просторі / В. В. Пилипів. – К. : РВПС України НАН України, 2010. – 400 с.
3. Остром Е. Керування спільним. Еволюція інституцій колективної дії / Е. Остром ; пер. з англ. Т. Монтян. – К. : Наш час, 2012. – 398 с.

Пылыпив В. В., Тычковская Л. П. Финансовый механизм управления устойчивым развитием территориальных экономических систем.

Раскрыты концептуальные основы управления капиталом устойчивого развития территориальных экономических систем, обоснован финансовый механизм управления устойчивым развитием и его институциональное обеспечение. Проанализировано функционирование территориальных систем Украины и выявлены тенденции их финансового обеспечения. Предложена схема проектного финансирования устойчивого развития территорий и привлечения территориальных природных ресурсов в проекты устойчивого развития.

Ключевые слова: финансовый механизм, территориальные экономические системы, устойчивое развитие, управление, воспроизводство, капитализация активов.

Pylypiv V. V., Tychkovska L. P. Financial Mechanism of Management of Territorial Economic Systems Sustainable Development.

Conceptual bases of management of the capital of territorial economic systems' sustainable development are exposed. Financial mechanism of sustainable development management and its institutional maintenance is substantiated. The functioning of territorial systems of Ukraine is analyzed and the tendencies of their financial maintenance are revealed. The scheme of project financing of territorial sustainable development and attraction of territorial natural resources into sustainable development projects is proposed.

Keywords: financial mechanism, territorial economic systems, sustainable development, management, reproduction, capitalization of assets.

Надійшло 14.03.2013 р.